



Georg Henrik von Wright,
kuva: Kalevi Keski-Korhonen

HEIKKI SAARI

Tiede ja teknologia valinneet liittolaisekseen rajattoman kasvun

Georg Henrik von Wright: Myten om framsteget. Tankar 1987–1992 med en intellektuell självbiografi. Söderströms 1993.

Georg Henrik von Wrightin uusin kirja *Myten om framsteget* koostuu esseistä, joilla intellektuaalista omaelämäkertaa lukuunottamatta on yhteinen lähtökohta kirjoittajan aikaisemmassa vilkasta keskustelua herättäneessä kirjassa *Tiede ja ihmisjärki*. Useimmat kirjan esseistä on esitetty luentoina eri yhteyksissä. Viisi kirjan kahdeksasta esseestä on aikaisemmin julkaistu suomeksi von Wrightin teoksessa *Minervan pöllö* (Otava 1992).

Tiede ja ihmisjärki sai aikaan kiivaan keskustelun, jossa von Wrightia kritisoitiin erityisesti siitä, että hänen puolustamansa pessimismi saa aikaan rauhattomuutta ja vaikuttaa ihmisiin lamaanuttavasti. von Wright esitti monia kriitikkoja säikäyttäneen ajatuksen, että ihmi-

nen lajina voi tuhoutua ja että edistys, joka käsitetään jatkuvaksi ja rajoittamattomaksi taloudelliseksi kasvuksi, tulee ennen pitkää väistämättä loppumaan.

Edistyksen myytti

von Wrightin kirjan *Myten om framsteget* tärkein teema on modernin edistysajattelun kritiikki, erityisesti sen vaikutukset tieteessä, tekniikassa ja teollisessa tuotantomuodossa. von Wright huomauttaa, että 1600-, 1700- ja 1800-luvulla kehitetty edistysfilosofia perustuu oletukselle, että edistys on eräänlainen luonnonlaki, joka kuuluu luonnon omaan järjestykseen. Esimerkiksi sosiaalidarwinisti *Herbert Spencer* piti edistysajatusta "hyväntahtoisena välttämättömyytenä". Edistyksellä edistysfilosofit eivät tarkoittaneet vain parempien materiaalien ja sosiaalisten elinehtojen luomista ihmisille tieteen saavutusten ja teknologian avulla, vaan myös moraalista kehitystä - esimerkkinä tästä *Marx*.



von Wrightin mukaan moderniin käsitykseen edistyksestä sisältyy kaksi tärkeää ajatusta: edistys tarkoittaa sekä tiedon kumuloitumista ja tieteen ja teknologian saavutuksia että ihmisen ja yhteiskuntajärjestyksen täydellistymistä. Edistysmyytilä von Wright tarkoittaa käsitystä, että "tieteellinen ja teknologinen kehitys johtaa yhteiskunnalliseen kehitykseen lisääntyneen vallan tai lisääntyneen onnen muodossa". Tätä edistysmyytilä käytetään aikanamme taitavasti hyväksi esimerkiksi, kun halutaan legitimoida tieteen ja teknologian avulla tapahtuva luonnon uusiutumattomien resurssien hyväksikäyttö. von Wright korostaa, että tänä postmodernina aikana intellektuellien suuri tehtävä on paljastaa ennen kaikkea edistyksen myytti ja muut myytit, joita käytetään ihmisten manipuloimisen ja mielipiteiden ohjaamisen välineinä.

von Wright painottaa, että edistyksen myytti liittyy läheisesti käsitykseen, jonka mukaan tie-de ja teknologia ovat välineitä, joilla ihmiskunta pystyy ratkaisemaan kaikki jatkuvan kehityksen tiellä olevat ongelmat. Hänen mukaansa on naiivia uskoa, että se tieto ja ne teknologiset välineet, joita tieteellisen toiminnan tuloksena tuotetaan, voisivat saada länsimaiset ihmiset luopumaan vapaaehtoisesti nykyisestä korkeasta elintasostaan. Nykyinen elintaso perustuu jatkuvalla ja rajoittamattomalle taloudelliselle kasvulle ja häikäilemättömälle luonnonresurssien hyväksikäytölle.

von Wright huomauttaa, että edistyksen kvantifoinnin ajatuksella, ts. pyrkimyksellä mitata edistystä sellaisilla kvantitatiivisilla mittareilla kuin BKT ja tuotettujen tavaroiden määrä, on kaukaiset juurensa tiedon ja tieteen vapautumisessa ulkoisten auktoriteettien kontrollista.

Järki ja rationaalisuus

Kirjassaan *Tiede ja ihmisjärki* von Wright uskoi vielä, että järki on ihmiskunnan viimeinen toivo, kun on kysymys niiden globaalisten ongelmien ratkaisemisesta, jotka uhkaavat koko ihmiskunnan olemassaoloa tällä planeetalla. Uusimmassa kirjassaan hän ei kuitenkaan enää katso voivansa uskoa järkeen ihmiskunnan viimeisenä toivona. Tätä käsitystään kirjoittaja kut-

suu "provokatiiviseksi pessimismiksi", jolla hän ei tarkoita sitä, että meidän pitäisi luopua tieteellisestä järjestä.

von Wright korostaa, että jos hylkäämme tieteellisen järjen sellaisena kuin se ilmenee rationaalisenä ja kriittisenä ajatteluna, vaihtoehtona on vain barbaria. Provokatiivisella pessimismillään von Wright tarkoittaa sitä, ettei hän enää usko käsitykseen, että tieteellinen järki, joka näkyy erityisesti tieteellisessä toiminnassa ja sen tulosten käyttämisessä - esimerkiksi teknologian palveluksessa - voisi saada aikaan syvälemenevän muutoksen ihmisissä ja yhteiskunnallisissa rakenteissa, ennen kuin on liian myöhäistä.

von Wright hylkää myös tunnetun yhteiskuntafilosofin Jürgen Habermasin edustaman kehitysoptimismmin. Habermas väittää, että kompleksisten länsimaisten yhteiskuntien rationalisoituminen tulee jatkumaan, ja että tieteellinen järki pakottaa päätöksentekijät ennen pitkää tekemään päätöksiä, jotka ovat pitkällä tähtäyksellä rationaalisia koko ihmiskunnan kannalta. von Wright huomauttaa, että kun on kysymys nykyisen kehityksen pysäyttämisestä, tieteellisen järjen käyttäjillä ei ole kovin suuria vaikutusmahdollisuuksia. Hän kritisoi erityisesti välineellistä tavoite-keino-rationaalisuutta, jota länsimaissa vallitsevan kasvuideologian puolustajat käyttävät hyväkseen yrittäessään oikeuttaa koko ihmiskuntaa koskevia päätöksiä.

Välineellisen rationaalisuuden yksi ongelma on se, että siinä toiminnan rationaalisuutta arvioidaan suhteessa annettuihin tavoitteisiin, jotka otetaan annettuina: mikä tahansa toiminta on tämän mukaan rationaalista, jos sen avulla uskotaan voitavan saavuttaa sille asetetut tavoitteet riippumatta siitä, ovatko tavoitteet järjeviä tai hyväksyttäviä. Esimerkiksi juutalaisten tuhoaminen keskitysleireissä oli välineellisen rationaalisuuden mielessä järjevää, koska sen avulla natsit pystyivät ainakin osittain saavuttamaan tavoitteensa. Teknosysteemin kapeasta, taloudellisen voiton maksimointiin tähtäävästä instrumentaalisen rationaalisuuden näkökulmasta on järjevää rakentaa esimerkiksi viides ydinvoimala Suomeen, vaikka sen seuraukset olisivatkin ristiriidassa ihmisten ja luonnon hyvinvoinnin kanssa.

von Wright olettaa, että yhteiskuntakehitys on johtamassa vähitellen siihen, että ylikansallinen teknoysteemi saa poliittisen systeemin valtansa alle. Tämä merkitsee sitä, että itse asiassa teknoysteemin edustajat tekevät todella tärkeitä, koko ihmiskunnan tulevaisuuteen vaikuttavat päätökset omien taloudellisten intressiensä mukaisesti parlamentaarisen kontrollin ulottumattomissa. Poliittinen systeemi joutuu vain sopeutumaan niihin teknoysteemin tekemiin päätöksiin, joilla ihmiskunnan kehityksen suunta tosiasiallisesti määrätään. Teknoysteemi uhkaa von Wrightin mukaan myös rajoittaa tietelle traditionaalisesti ominaista itsenäistä tiedon hankkimista tiedon itsensä vuoksi yrittäessään valjastaa tieteentekijät teknologian ja teknoysteemin palkkapiioiksi ja -rengiksi.

von Wright sanoo suoraan, että kun maailman tilaa arvioidaan globaalista näkökulmasta, jatkuvalle ja rajoittamattomalle taloudelliselle kasvulle perustuvan maailmantalouden suuntaa on radikaalisesti muutettava, jos ihmiskunta haluaa edelleen elää tällä planeetalla. Hän huomauttaa, että kuilu tosiseikkojen ja pitämisen välillä näyttää ylittämättömältä, sillä päätöksentekijät eivät tee sitä, mitä pitäisi tehdä, jotta kehityksen suunta voitaisiin muuttaa oikeaksi. Vaikka maailman vastuullisilla päätöksentekijöillä on käytettävissään riittävästi tieteellisiä todisteita jatkuvan ja rajoittamattoman taloudellisen kasvun negatiivisista pitkäaikaisista vaikutuksista luontoon ja ihmisiin, he eivät kuitenkaan tee mitään asian hyväksi, ennenkuin olosuhteet pakottavat heidät tekemään jotakin, ja silloin voi olla jo liian myöhäistä. Ns. terve järki on alistettu taloudellisen kasvun laskelmoivalle tavoite-keino-rationaalisuudelle.

Tiede ja teknologia rajoittamattoman kasvun liittolaisena

von Wright ennustaa, että jatkuvalle ja rajoittamattomalle kasvulle perustuva maailmantalous, jonka parhaita liittolaisia ovat tiede ja teknologia, johtaa ennen pitkää katastrofiin, kenties koko maailman tuhoon. Hän korostaa kuitenkin, ettei ole olemassa mitään luonnonlakeja, jotka determinoisivat ihmiskunnan tuhoutu-

misen. Mutta kun ihmisen olemassaololle välttämättömien elinolosuhteiden peruuttamaton tuhoutumisprosessi on saavuttanut määrätyn kriittisen pisteen, paluuta ei enää ole. von Wright huomauttaa, että ainutlaatuisista tässä tilanteesta on se, että ensi kertaa maailmanhistorian aikana ihminen uhkaa itse toiminnallaan omaa olemassaoloaan tällä planeetalla.

von Wright katsoo myös, että eurooppalainen integraatioprosessi, jossa Suomella on oma roolinsa, kulkee juuri päinvastaiseen suuntaan kuin mitä hän itse pitää välttämättömänä, sillä se perustuu käsitykselle, että jatkuva ja rajoittamaton taloudellinen kasvu on välttämätöntä ja ihmisen parhaaksi pitkällä tähtäyksellä.

Myten om framsteget on tärkeä puheenvuoro edistyksestä ja ihmiskunnan perimmäisistä ehdoista. von Wright paljastaa vallitsevan edistysmyytin myytiksi, jota teknoysteemin edustajat ovat käyttäneet hyväkseen yrittäessään todistaa, että jatkuva taloudellinen kasvu on edistystä, joka johtaa ihmisten suurempaan onneen ja että ihmiskunnan kaikki ongelmat voidaan ratkaista tieteen ja teknologian avulla.

von Wrightin edistyksen ja teknologian kritiikille on ominaista tietty ambivalenttisuus. Yhtäältä hän uskoo tieteelliseen, rationaaliseen ajatteluun ja toimintaan, jonka tuloksena tiede ja teknologia edistyvät. Toisaalta von Wright kuitenkin kritisoi välineellistä rationaalisuutta sellaisena kuin se toteutuu esimerkiksi teknoysteemin edustajien toiminnassa. Koska teknologiset innovaatiot perustuvat suurelta osin tieteelliselle tiedolle, tutkijat samalla edistävät epäsuorasti teknoysteemin toimintaa tuottaessaan tieteellistä tietoa, jota sen edustajat voivat käyttää hyväkseen omiin tarkoituksiinsa.

von Wright ei halua, että häntä pidetään tuomiopäivän profeettana. Mutta lukijan on vaikea olla ymmärtämättä hänen sanomaansa eräänlaisena ”profetiana” ihmiskunnan tulevaisuudesta tällä planeetalla. Kirjan perussävy on pessimistisempi kuin von Wrightin aikaisemmissa kirjoissa, mutta hän ei kuitenkaan kokonaan luovu toivosta, vaikka myöntääkin, ettei enää usko, että ihmiskunta tulee ratkaisemaan uhkaavat globaalit ongelmat tieteen ja teknologian saavutusten avulla.